

УДК 821.161.1+821.161.2

НАТАЛІЯ ТАРАСОВА,

ВІКТОРІЯ ЛЮЛЬКА

(Полтава)

**ПОВІСТЬ В. Г. КОРОЛЕНКА
«ДІТИ ПІДЗЕМЕЛЛЯ»
ТА ОПОВІДАННЯ Б. Д. ГРІНЧЕНКА
«ГРИЦЬКО» Й «УКРАЛА»:
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ**

Ключові слова: проблема, дитина, особистість, сім'я, дитинство, батько, мати, вчитель, суспільство.

Перехід від однієї епохи до другої – як правило, складний, сповнений протиріч, нагромадження проблем час. І кінець ХІХ – початок ХХ століття відзначався численними політичними, соціальними, духовними, моральними, економічними протиріччями в житті Росії й України. Тому не дивно, що у творчості двох видатних письменників: російського – Володимира Галактіоновича Короленка (1853–1921) та українського – Бориса Дмитровича Грінченка (1863–1910) – червоною ниткою проходить тема знедоленого дитинства. Адже саме діти в перехідний період розвитку будь-якої країни стають найвразливішою частиною суспільства.

Не будучи знайомими, Володимир Короленко та Борис Грінченко мали багато спільного: обидва родом з України (Володимир Галактіонович народився в Житомирі, дитинство провів у місті Рівному; Борис Дмитрович народився на хуторі Вільховому Ярі на Харківщині); мали доньок (В. Г. Короленко – чотирьох: Соню, Наташу, Олю, Олену. Дві останні померли ще в дитинстві. У Б. Д. Грінченка була одна Настя, яка прожила 23 роки і також померла на руках у батька). Обидва працювали вчителями (Борис Дмитрович – на Харківщині, Сумщині, Луганщині; Володимир Галактіонович – в Амзі під час заслання), мали активну громадянську позицію, а головне – висвітлювали проблеми тогочасного суспільства, проблеми дітей у своїх творах.

Будучи відомим педагогом, Б. Д. Грінченко особливу увагу приділяв дітям: спеціально для них він написав низку оповідань, оскільки був глибоко переконаний, що саме від молодого покоління залежить майбутнє держави, тому й виховувати молодих потрібно людяними, щирими, справедливими, відданими, люблячими, патріотами своєї землі. Усі ці сподівання, надії на майбутнє покоління автор намагався втілити у творах «Сонячний промінь», «Непокірний», «Палії», «Ксеня» та інших.

В. Г. Короленко також писав для дітей. Але його твори незвичайні тим, що вони мають і дорослого читача. Його так звані дитячі твори притягують увагу і дорослих своєю невідступною простотою, одночасно глибиною, складністю, актуальністю. Вони наче перевертають і змішують в людині все те, що накопичилося і з дитячих років, і прийшло з віком, з досвідом.

Життя дитини може бути злиденним, нещасливим як в моральному, так і в матеріальному планах, а інколи ці аспекти, на жаль, поєднуються, перетинаються. Найбільш показовими в цьому плані, на наш погляд, є твори В. Г. Короленка «Діти підземелля» та «Грицько» й «Украла» Б. Д. Грінченка. Адже вплив суспільства на окрему сім'ю, дитину неминучий, а тема взаємин батьків і дітей – вічна. Зазначені твори залишаються, як ніколи, актуальними й сьогодні, адже наше суспільство потерпає від сотен, тисяч безпритульних дітей, позбавлених батьківської любові, піклування, турботи. І, що найжахливіше, це необов'язково діти-сироти. Проблеми, поставлені В. Короленком та Б. Грінченком, залишаються нерозв'язаними і в наш час. Доля дітей, які були і залишаються творцями майбутнього, цікавила й цікавить людей в усі часи. Дитяча доля у творах В. Короленка та Б. Грінченка стала об'єктом дослідження таких науковців, як П. Малий, А. Котов, Н. Лобага, Л. Кривинська, П. Хропко, Л. Кужільна та інших. Проте однозначних відповідей на питання, поставлені у зазначених творах, не знайдено. Тому нашим завданням стало з'ясування спорідненого та відмінного у «Дітях підземелля» В. Г. Короленка та оповіданнях Б. Д. Грінченка «Украла», «Грицько».

«Діти підземелля» (повість «В поганому товаристві») – один з найкращих творів В. Короленка, присвячених розкриттю проблеми трагічного дитинства. Твір був написаний в Амзі під час перебування В. Г. Короленка на засланні в Якутській області. Та основний час там ішов не на писання, а на здобуття провізії: життя Володимира Галактіоновича було нелегким, тому спогади про дитинство в такий момент могли дати й опору, і пояснення діям, учинкам. Адже обставини, в яких опинився оповідач твору, й епізоди з дитинства письменника близькі та схожі. Місце дії – містечко Княже-Вено ввібрало в себе всі типові риси будь-якого з маленьких містечок південно-західного краю, в тому числі й Житомира, рідного міста Короленка, в якому він народився і виріс, чи Рівного, де навчався.

За словами Л. К. Гейштор, Володимир Галактіонович змолоду любив дітей, легко знаходив з ними спільну мову. У 1879 р. він надіслав рідним свій малюнок з місця заслання (Березові Починки), на якому зобразив маленьку дівчинку, і дописав: «На підлозі не хто інший як дівчинка Варвара Григорівна Бісерова, одного року і двох місяців. Легко уявити, що ми з нею великі друзі...» [2, с. 12].

Пізніше в якутському засланні В. Г. Короленко духовно наблизився до трьох дітей Афанасєвих, у яких учителював, коли жив в Амзі. Ось що згадує про це мати його учнів, Т. А. Афанасєва: «Мені потрібно було навчати старшого сина, і я поїхала до Володимира Галактіоновича просити навчати їх... Окрім старшого хлопчика – його учня, у мене було ще двоє дітей – син і дочка (пізніше також його учні), з ними особливо зблизився Володимир Галактіонович, дуже їх любив і балував. Бувало посадить їх до себе на коліна і починає співати. Діти, звісно, дуже прив'язалися до нього. Називав він їх «мої друзя», а дівчинку «моя невеста» або «моя мучительниця». І справді вона його мучила. Бувало навесні, в березні, підемо ми всі гуляти, а по дорозі дівчинка обов'язково залізе в кучугуру снігу і набере повне взуття води. Володимир Галактіонович одразу сяде на сніг, візьме її на коліна, зніме взуття і витрусить сніг, а потім знову одягне їх. Усе це він робив із великим

задоволенням, з жартами. Улітку робить дітям зміїв і бігає разом із ними, захоплюючись грою не менше за них. Узимку влаштувалася спільними силами ковзанка, і він катав їх» (цит. за [6, с. 9]).

Перебравшись із Амзи, Володимир Галактіонович не забував про своїх юних друзів. Він надсилав їм книги, в листах цікавився їхньою долею.

Після повернення із заслання В. Короленко одружився з Є. С. Івановською, і невдовзі у них народилися діти. Уже перша донька стає об'єктом спостереження батька, про що свідчать записи в щоденнику. Л. К. Гейштор звертає увагу на те, що Володимир Галактіонович уважно слідкував за дітьми і ретельно записував свої спостереження. Таким чином у щоденнику з'явилися записи: «Мої діти», «Мої дівчатка». Коли діти почали підростати, в цьому розділі щоденника з'явилися їхні глибокі і серйозні роздуми про життя. В. Короленко записував їхні перші слова, перші судження. Це були враження не тільки люблячого батька, але й митця. «Дуже люблячи дітей, Короленко мріє про те, що вони успадкують від батьків найкращі їхні прагнення. „Як не тяжко іноді з цим народом (дітьми), – пише він в листі до П. С. Івановської 13 листопада 1893 р., – а все-таки з ними життя повніше і краще... все-таки відчуваєш, що разом з любов'ю, можливо, передаєш їм найкращі свої прагнення і надії...”» [2, с. 10].

Образи дітей у В. Г. Короленка зустрічаємо в «Сліпому музиканті», в «Парадоксі», в нарисах «В голодний рік», «Павловських нарисах». У «Дітях підземелля» В. Короленко відтворив ті проблеми, які, очевидно, накопичувалися протягом тривалого часу (втрата батька в 15-річному віці, життя в Житомирі й Рівному, робота вчителем, спостереження за дітьми тощо). Усе це відбилося у творі, який показує залежність моральних, духовних якостей дитини від впливу батьків, оточення, суспільного становища. В. Івановський зазначає, що в багатьох своїх творах письменник вивів яскраві взірці загублених доль, душ, які заплутались. В. Короленко був по-справжньому людинолюбом і тому незмінно був готовий у будь-якій, навіть невинно змученій душі, підтримати навіть найменший рух до світла, доводячи, що ні для кого – до останніх митей життя – не закрыта можливість стати добрішим. Природно, що думка Володимира Галактіоновича зупинилася на дітях [4, с. 46].

Свої твори про дітей Б. Грінченко писав, урахувавши традиції світової та національної педагогіки, поєднуючи національні традиції виховання, формування особистості з потребами духовного відродження української нації. Автор намагався вплинути на свідомість юних українців, які під впливом літератури мають виховати в собі не лише співчуття, людяність, повагу до оточення, а й любов до рідного краю та народу. Адже книга «має бути проїнята духом ідеалу, доброти, правди, краси й гуманізму» [1, с. 78].

Тож, якщо передумовами створення В. Короленком «Дітей підземелля» стали, на наш погляд, спогади власного дитинства, спостереження за дітьми під час роботи вчителем та громадської діяльності, очікування народження власних доньок, то поштовхом для написання творів про дитячу долю Б. Грінченко можна вважати намір автора як педагога створити умови для виховання школярів засобами художнього слова, власний життєвий матеріал.

Порівнюючи зазначені твори, слід наголосити на їхніх жанрових особливостях, оскільки це визначає їхню будову, обсяг, ідейно-тематичну спрямованість, кількість персонажів тощо. «Діти підземелля» за жанром – повість, тоді як «Грицько» та «Украла» – оповідання. Останні менші за обсягом, мають менш розгорнутий сюжет, меншу кількість героїв, інше. Зазначені особливості по-різному впливають на розкриття проблеми батьків і дітей у творах. Оповідь у «Дітях підземелля» ведеться від першої особи. «Оповідач згадує про себе – дитину, – такий прийом дозволив В. Короленку не приховати нічого з юнацьких образ і водночас подивитися на них очима дорослого» [4, с. 46].

Центральним образом є сам оповідач – Вася, через знайомство з яким чіткіше розкриваються характери тих, із ким йому довелося спілкуватися. Сам хлопець постає самотньою й покинутою дитиною, якій забороняють гратися навіть із рідною сестрою: «Я любил ее страстно, и она платила мне такой же любовью... Всякий раз, когда я начинал играть с нею,... старая нянька... немедленно просыпалась, быстро схватывала мою Соню и уносила к себе, кидая на меня сердитые взгляды» [5, с. 225]. Батько взагалі забув про існування сина і ніяк не впливав на його виховання: «Моя мать умерла, когда мне было шесть лет. Отец, весь отдавшись своему горю, как будто совсем забыл о моем существовании» [5, с. 204]. Таке ставлення до нього надавало хлопцеві повну свободу дій, тому він шукав нових знайомств і заприятелював із дітьми «поганого товариства» – Валеком і Марусею.

Твори Б. Грінченка невеликі за обсягом, описів мало, сюжет заснований на одному епізоді з життя героїв. Особливістю оповідань «Грицько» й «Украла» є оптимістичне заключне слово автора, який сподівається, що в майбутньому герої його творів не повторять ні власних, ні чужих помилок, зроблять належні висновки.

Таке пафосне завершення характерне і для «Дітей підземелля», де Короленко наголошує на тому, що юні Вася і Соня, переживши спочатку смерть матері, а потім смерть маленької подруги, побачивши життя дітей-злидарів, у майбутньому виростуть добрими, чуйними людьми, задумуються над побаченим і будуть допомагати знедоленим.

Розглянемо, як у зазначених творах розкривається проблема знедоленого дитинства. В оповіданні Короленка батько не міг після смерті дружини знайти спільної мови зі своїм сином, уникав його, хоча сім'я й була благополучною, матеріально забезпеченою, батьки любили один одного. Про це Вася говорить так: «И мало-помалу пропасть, нас разделявшая, становилась все шире и глубже. Он все более убеждался..., что он должен любить меня, но не находит для этой любви угла в своем сердце...» [5, с. 225]. Не знайшов хлопець затишку в рідному домі, у власній родині. Не помічаючи сина, поглинутий скорботою за дружиною, батько проте до сестри Васи Соні ставився по-іншому: «Порой он ласкал мою маленькую сестру и по-своему заботился о ней, потому что в ней были черты матери» [5, с. 204]. Підтримку, розуміння, доброту, співчуття, любов знаходив Вася у дітей Тибурція і в нього самого. І з удячності хлопчик допомагав їм чим міг, підтримував їх. Заради них Вася готовий був виступити проти батька: «В моей груди навстречу его угрозам подымалось едва осознанное оскорбленное чувство покинутого

ребенка и какая-то жгучая любовь к тем, кто меня пригрел там, в старой часовне» [5, с. 257].

Любовь Васі до Тибурція і його дітей була взаємною. Тибурцій – цікава особистість. З одного боку, він жебрак, якого бояться і який не має шансів повернутися до нормального життя. З іншого – він добрий і люблячий батько, людина з високими моральними засадами, здатна поважати закон. Саме пан Тибурцій рятує стосунки Васі з батьком, жертвуючи при цьому собою, оскільки він був нечистим перед законом.

У Васиному серці боролися дві любові: до батька, до родини і до дітей підземелля; перемогла відданість у дружбі, вірність даному слову, вміння бути другом. Саме це й урятувало його від самотності. Любячи батька, Вася боявся його і не міг зрозуміти його байдужості, холоду в стосунках із сином. І тільки після знайомства з дітьми підземелля суддя розкривається перед сином в іншому світлі: «Валек указал мне моего отца с такой стороны, с какой мне никогда не приходило в голову взглянуть на него: слова Валека задели в моем сердце струну сыновней гордости» [5, с. 238].

В оповіданні «Украла» батько взагалі не хотів турбуватися про дочку, він був до неї байдужим. Олександра говорить: «У нас... у нас... нема чого їсти... Батько нічого... не приносять з волості... усе пропивають...» [3, с. 33]. Проте якщо в повісті Короленка проблема взаємин судді із сином вирішується, поміж ними налагоджуються нормальні родинні стосунки, то в оповіданні Грінченка єдиною людиною, яка піклується про виховання дівчинки, є вчитель.

На стосунках батьків з дітьми вельми позначається й бідність. Змальовуючи нелюдське існування Валека й Марусі під землею, постійне голодування, холод, відсутність сонячного світла, Короленко наче пояснює, чому Валек (та й Драб теж) змушений красти, проте ні це, ні любов Тибурція не рятує Марусю від смерті.

Схожою є ситуація в творі «Украла», де психологічно точно описується стан дівчинки, яка через постійне почуття голоду змушена була вкрати у своєї подруги хліб.

В оповіданні «Грицько» бідний і часто голодний Семен через заздрість та недоїдання наважується силою відібрати бублика в сусідського хлопця.

У «Дітях підземелля» зразком батьківського піклування про дітей виступає Тибурцій Драб, який, будучи жебраком, турбується про своїх дітей і хоче, щоб у них були хоча б миті щасливого дитинства, адже щасливого майбутнього він їм не може забезпечити: «...Он отзывается о Тыбурции, точно о товарище, я спросил: „...Он тебя любит?“, „Да, любит... Он постоянно обо мне заботится, и, знаешь, иногда он целует меня и плачет...“» [5, с. 237]. Драб – єдина яскрава постать серед жебраків, представників «поганого товариства», що були викинуті на узбіччя суспільного життя. Він не втратив своєрідної гідності, своєї особистості, був морально сильною людиною, індивідуальністю, зумів вижити сам і намагався врятувати своїх товаришів від скитальницького життя, очоливши їх.

У Грінченковому оповіданні такою батьківською відданістю відзначається Мотря («Грицько»), мати Семена, бідна самотня жінка (тому зла, сварлива), котра готова до бійки, щоб захистити дитину: «Вона страшенно любила

свого сина і нікому не попускала його займати» [3, с. 45]. Найбільше у світі Мотря любить свого сина. Вона не відчуває співчуття до свого оточення, бо ці люди не співчують їй. Матері Грицька у творі припадає небагато авторської уваги. Натомість батько замальовується як урівноважена, мудра, справедлива людина, особистість. Він розуміє причину похмурого настрою Семена й Мотрі: «Якби вони не були такі вбогі, то, може, не були б такі злі» [3, с. 44]. Цей образ нагадує суддю у творі Короленка, який так само розуміє всю складність життя жебраків і співчуває їм.

Взірцем вихователя виступає Василь Митрович («Украла»), який щиро любить своїх учнів і вірить у їхню щирість і невинність: «Не думай, що ми всі хочемо нападати на тебе. Нам треба тільки знати правду. Може, це ще й не так, як кажуть, та й я думаю, що не так» [3, с. 32]. Олександра, від природи добра, щира, сором'язлива, з почуттям справедливості дівчинка, під дією зовнішніх чинників здійснює злочин, за який одразу ж була засуджена. Вона не намагається заперечувати своєї вини (як і Валек, який також украв, щоб прогодуватися), а кається у скоєному. Це приходить і відбувається під впливом Василя Митровича – людини доброї, співчутливої, здатної зрозуміти. Відданий своїй справі вчитель уміє знайти підхід до дітей, має на них великий вплив.

Обидва письменники лаконічно, але дуже влучно змалювали зародження і розвиток такої людської якості у героїв, як доброта. Зокрема, Грицько рятує хлопця, який не тільки хотів відібрати в нього бублика, а й ударив його ні за що. У юному віці герой зумів визначити для себе пріоритети, був готовий пожертвувати собою заради ближнього. Добрі душею й однокласники Олександри, які перейнялися долею дівчини. Безумовно, почуття доброти й відданості переповнювало серце Васі, який допомагав дітям з «поганого товариства» чим міг, підтримував їх. Заради них він готовий був навіть виступити проти батька.

Проблема життя і смерті також визначає стосунки між батьками і дітьми. Короленко говорить про смерть матері Васі, котра залишила світ у досить молодому віці. Вася так згадує прощання з матір'ю: «Когда она, вся покрытая цветами, молодая и прекрасная, лежала с печатью смерти на бледном лице, я, как зверь, забился в угол и смотрел на нее горящими глазами, перед которыми впервые открылся весь ужас загадки о жизни и смерти» [5, с. 224]. Саме ця страшна подія визначила подальшу долю стосунків між батьком і сином, які спочатку віддалилися один від одного на неможливо величезну відстань, майже прірву, а потім зуміли зблизитися. Пізніше головному героєві і його сестрі ще раз довелося пережити біль втрати, коли померла Маруся. Це не могло не вплинути на стосунки між братом і сестрою і між Васею й батьком, на формування дітей як особистостей, на батьківське зростання, становлення судді як справжнього батька. Тільки після смерті Марусі батько Васі зумів упустити сина в своє серце, адже у своїй сім'ї вони обидва пережили таку ж трагедію і біль втрати. Тепер пан суддя замальовується не тільки як справедливий, розумний, чесний, порядний, шанований служник закону, але і як люблячий батько.

Б. Грінченко лише натякає на присутність такого явища, як смерть, у житті кожної людини. Так, Олександра могла померти від голоду, якби вчи-

тель вчасно не вирішив цю проблему. Міг би загинути й Семен, якби Грицько його не врятував, до речі, також ризикуючи своїм життям: «Грицько ледве плив. Хвилею відносило його від берега. Кілька разів наливало йому в рота води. У нього вже не ставало сили, а надто ще й Семен так страшенно тяг. Грицькові ноги почали спускатися вниз. Семен був важкий, як каменюка. Грицько стулив рота: вода вже сягала йому очей» [3, с. 47].

Таким чином, в обох творах бачимо яскраво-правдиве змалювання стосунків між батьками й дітьми, значення батьківської любові у вихованні й формуванні дітей. Зазначимо, що прояв батьківської любові до дітей залежить від багатьох чинників. І В. Короленко, і Б. Грінченко наголошують на тому, що виховання дитини великою мірою залежить від сім'ї, саме тому, на наш погляд, у «Дітях підземелля» послідовно порівнюються дві родини з різним виховним впливом на дітей.

Обидва письменники вважають, що поряд із сім'єю у формуванні особистості активну участь бере вчитель. Так, у Короленка в ролі вчителя виступив Тибурцій Драб, який разом зі своїми дітьми допомагає головному герою розібратися в суспільних протиріччях, краще зрозуміти свого батька. У Грінченка тільки завдяки шкільному вчителю Василеві Митровичу («Україна») вирішується конфлікт. І в «Дітях підземелля», і в оповіданнях Грінченка велика увага звертається на два фактори формування дитячої свідомості: вплив батьків та суспільне становище дітей.

Таким чином, зазначені твори В. Г. Короленка та Б. Д. Грінченка мають великий педагогічний потенціал. Вони вчать не боятися життя, приймати його таким, яким воно є, не схилити голову перед труднощами. Письменники закликають людину йти до своєї мрії, навіть якщо згасає остання надія. Адже людина – це сильна особистість, сильний характер. Саме таких людей і хочуть бачити письменники, тому що такі люди є силою й опорою країни, її надією, її світлом. Адже і В. Г. Короленко, і Б. Д. Грінченко були саме такими особистостями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Веркалець М. М. Педагогічні погляди Б. Д. Грінченка / М. М. Веркалець // Рад. шк. – 1988. – № 2. – С. 77–80.
2. Гейштор Л. К. Вблизи Короленко / Л. К. Гейштор. – Полтава, 2001. – 264 с.
3. Грінченко Б. Д. Без хліба. Оповідання / Б. Д. Грінченко. – К., 1958. – 179 с.
4. Ивановский В. А. К свету / В. А. Ивановский // Семья и школа. – 1978. – № 7. – С. 46–47.
5. Короленко В. Г. Собрание починений : в 5 т. / В. Г. Короленко. – Л., 1989. – Т. 1. – 424 с.
6. Кривинская Л. Л. Короленко и дети / Л. Л. Кривинская // Семья и школа. – 1953. – № 7. – С. 9–12.

**НАТАЛИЯ ТАРАСОВА,
ВИКТОРИЯ ЛЮЛЬКА**

**ПОВЕСТЬ В. Г. КОРОЛЕНКО «ДЕТИ ПОДЗЕМЕЛЬЯ»
И РАССКАЗЫ Б. Д. ГРИНЧЕНКО «ГРИЦЬКО» И «УКРАЛА»:
СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АСПЕКТ**

В статье поднимается проблема отношений родителей и детей и как ее конкретное негативное проявление тема обездоленного детства. Объектом исследования стали

произведения двух великих писателей конца XIX – начала XX века: русского – Владимира Галактионовича Короленко (повесть «Дети подземелья») и украинского – Бориса Дмитриевича Гринченко (рассказы «Грицько», «Украла»). Актуальность данного исследования обусловлена отсутствием в отечественном и зарубежном литературоведении научных трудов, в которых бы сравнивались проблемы отношений родителей и детей в произведениях названных писателей. Цель научного исследования – выявление общих и отличительных черт в раскрытии проблемы отношений на примере произведений двух писателей – В. Г. Короленко и Б. Д. Гринченко. Методы исследования, которые использовались при написании статьи, – сравнительно-исторический, компаративный, системный. В выводах акцент делается на факторах, влияющих на формирование ребенка как личности, а именно: общественная иерархия семей, количество детей в семье, образование родителей, зависимость ребенка от характера семейных отношений и т. д. Все это и определяет положение ребенка в обществе, его место в социуме, его судьбу.

Ключевые слова: *проблема, ребенок, личность, семья, детство, отец, мать, учитель, общество.*

NATALIIA TARASOVA,
VIKTORIIA LIULKA

THE STORY «CHILDREN OF CAVE» BY V. G. KOROLENKO
AND THE STORIES «STOLE», «GRITSKO» BY B. D. HRINCHENKO:
COMPARATIVE ANALYSIS

In the article rises the problem of interrelation of parents and their children, and its concrete negative expression is a theme of the one's share childhood. The object of research became the works of two outstanding writers of the end of XIX – beginning of the XX centuries: Russian – Vladimir Korolenko (a story «Children of cave») and Ukrainian – Boris Grinchenko (stories «Stole», «Gritsko»).

Attention is accented on factors, influencing on forming of child as a personality: public hierarchy of families, financial position, complete or incomplete family, amount of children in family, education of parents, dependence of child of the character of family relations etc. All of these stipulate position of child in society, his place in the social medium, his fate.

Key words: *problem, child, personality, family, childhood, father, mother, teacher, society.*

Одержано 15.01.2016 р.